

*Ляскоў А.Я., аспірант, Беларускі
дзяржаўны ўніверсітэт*

ВЫДАННЕ
ПРАВОВЫХ АКТАЎ НА БЕЛАРУСІ
Ў XVI СТАГОДДЗІ

Калі мы гаворым аб спадчыне святых братоў Кірыла і Мяфодзія, мы маем на ўвазе пачатак нашай беларускай культуры, што грунтуецца на хрысціянскіх традыцыях. Дзейнасць братоў-асветнікаў сталася імпульсам для развіцця славянскіх народаў па непаўторных самабытных пуцявінах. Блізкія паміж сабою культуры ўзаемадзейнічалі ды ўзбагачалі адна адну, але кожная з іх паасобку мае надзвычайную вартасць як феномен духоўнай творчасці этнасу.

Спадчына Кірыла і Мяфодзія на Беларусі мае ўніверсальнае значэнне. Яна праявілася ў розных сферах народнага жыцця, у тым ліку ў праватворчасці і выданні прававых актаў. Найлепшым прыкладам тут з'яўляецца XVI ст., якое нездарма называюць залатым векам развіцця беларускай культуры і дзяржаўнасці. Менавіта ў гэты час былі створаны статуты і Трыбунал Вялікага княства Літоўскага. Названыя прававыя акты ёсць частка культуры эпохі Адраджэння, яны ўзніклі пад уплывам рэнесансава-гуманістычнай філасофскай і грамадска-палітычнай думкі.

Першы Статут рыхтаваўся на працягу некалькіх гадоў у першай чвэрці XVI ст. Праект Статута быў гатовы да 1522 года, але ён не быў зацверджаны і ўдасканалваўся. Першы Статут Вялікага княства Літоўскага быў уведзены ў дзеянне толькі 29 верасня 1529 г. Пакуль што навукоўцы не могуць дакладна вызначыць, хто ўдзельнічаў у падрыхтоўцы гэтага прававога дакумента. Цікавую думку аб удзеле ў рабоце па складанні Статута 1529 года беларускага першадрукара Францыска Скарыны выказвае прафесар І.А.Юхо. Ён, у прыватнасці, адзначае: “Францыск Скарына меў ступень доктара

медыцыны і доктара свабодных навук, у тым ліку і доктара права, а значыць, меў самую высокую для таго часу юрыдычную адукацыю, і вельмі верагодна, што ён удзельнічаў у падрыхтоўцы праекта Статута. З работ, якія апублікаваў Скарына, відаць, што ён ведаў мясцовае звычайнае беларускае права і права іншых дзяржаў. Супастаўляючы некаторыя нормы Статута з прававымі поглядамі Скарыны, можна сказаць, што шмат ідэй, выказаных ім, былі скарыстаны ў Статуце, што дае падставу меркаваць аб удзеле Скарыны ў падрыхтоўцы праекта Статута. Гэтае меркаванне пацвярджаецца яшчэ і тым, што ўрад меў намер выдаць Статут друкарскім спосабам”.

Трэба адзначыць таксама, што пры распрацоўцы Статута ўпершыню былі вырашаны досыць складаныя тэарэтычныя і практычныя пытанні. Падобных сістэматызаваных збораў мясцовых законаў (а грунтаваўся Статут пераважна на звычайным праве беларускіх земляў) не было ні ў адной з еўрапейскіх дзяржаў.

Статут 1529 г. быў напісаны на старабеларускай мове і дае магчымасць паўней вывучыць літаратурны стыль, лексіку і лад дзяржаўна-прававой тэрміналогіі таго часу.

Наступным крокам па ўдасканаленні права ў Вялікім княстве Літоўскім стала стварэнне ў 1551 г. камісіі па абнаўленні заканадаўства. Першапачаткова меркавалася, што яна будзе складацца з 10 чалавек: 5 каталікоў і 5 праваслаўных, але з пэўнасцю сцвярджаць, якім быў склад камісіі, на сённяшні дзень немагчыма. У Бельскім прывілеі 1564 г. сказана, што ў камісію ўваходзілі таксама іншыя асобы: “... Обраны на то были через них же самых и с посродку тех же станов особы певные, рады наши, маршалкове, врядники земские, хоружие и иные особы ряду и народу шляхетского и доктори прав чужоземских”.

Вынікам дзейнасці камісіі па ўдасканаленні заканадаўства стала падрыхтоўка праекта другога Статута Вялікага княства Літоўскага, што быў канчаткова ўхвалены на Бельскім сойме 1564 г. Планавалася ўвесці новы Статут у дзеянне з 11 лістапада

1564 г., але справа зацягнулася, і ён пачаў дзейнічаць з 1 сакавіка 1566 г.

Як адзначае прафесар І.А.Юхо, да найбольш важных нормаў, выкладзеных у Статуце, належаць нормы дзяржаўнага права, што вызначылі склад тэрыторыі дзяржавы, парадак утварэння і дзейнасць дзяржаўных органаў, правы і прывілеі пануючага класа. Беларускай мове быў нададзены статус дзяржаўнай на ўсёй тэрыторыі Княства.

Найбольш знаным і важным прызнаецца трэці Статут Вялікага княства Літоўскага. Ён у адрозненне ад папярэдніх актаў рыхтаваўся ў прынцыпова новых грамадска-палітычных умовах, што вызначаліся заключэннем у 1569 годзе Люблінскай уніі паміж Беларуска-Літоўскім гаспадарствам ды Каронай Польскай. Патрыятычна настроеная беларуская шляхта імкнулася ігнараваць акт Люблінскай уніі і, па магчымасці, юрыдычна пацвердзіць суверэнітэт Вялікага княства Літоўскага. Вырашыць гэтую задачу можна было праз распрацоўку новага Статута, праект якога быў падрыхтаваны да канца 1584 г. Але Польшча не згаджалася на яго зацвярджэнне на агульным сойме Рэчы Паспалітай. Таму Жыгімонт III зацвердзіў Статут прывілеем 28 студзеня 1588 г.

Важна адзначыць надзвычай высокі тэарэтычны ўзровень падрыхтоўкі Статута, які распрацоўваўся пад кіраўніцтвам канцлера Вялікага княства Літоўскага Астафея Валовіча і падканцлера Льва Сапегі. Статут увабраў у сябе нормы дзяржаўнага, адміністрацыйнага, ваеннага, судова-працэсуальнага, шлюбна-сямейнага і апякунскага, спадчыннага, зямельнага, ляснога і паляўнічага, крымінальнага права.

Выданне Статута было ўпрыгожанае партрэтам Жыгімонта III Вазы, а таксама выявай герба Л.Сапегі ды панегірыкам да яго, які напісаў беларускі паэт Андрэй Рымша. Прадмовы Льва Сапегі да Статута 1588 г. складаюць скарб не толькі беларускай прававой думкі, але і нашага прыгожага пісьменства. Даследчык М.Шкялёнак піша з гэтае нагоды: “Працай над Статутам Сапега выказаў не толькі вялікую здольнасць і веданне

права, але і вялікі пісьменніцкі і красамоўніцкі талент. У апошніх пераконваюць прысвячэнне Статута гаспадару Жыгімонту III, змешчанае на пачатку Статута, і прадмова Сапегі ў Сейме, надрукаваная ў тым жа Статуце. У абедзвюх гэтых працах Сапега выказаў шмат гэтых высокіх думак, якія адпавядалі толькі XVIII і XIX стст.”.

Статут 1588 г. быў напісаны на беларускай мове, і яго аснову склала беларуская прававая лексіка. Моваю Статута ганарыліся яго сучаснікі, пра што Леў Сапега пісаў наступным чынам: “Так каждый обыватель годен ест нагаенья, который вольностью се фалить и прав своих умети и розумети не хочет, которым правом усю вольность свою обварованую маеть. А если которому народу стыд прав своих не имети, поготовю нам, которые необчым яким языком, але своим власным права списанные маем и каждого часу, чого нам потреба ку отпору всякое кривды, ведати можем”.

Даследчыкі бачаць галоўнае значэнне дзяржаўна-прававых нормаў Статута 1588 г. у тым, што ён заканадаўча аформіў захаванне Вялікага княства Літоўскага як дзяржавы насуперак акту Люблінскай уніі. Больш за тое, на думку І.В.Саверчанкі, Леў Сапега стварыў па сутнасці новую канцэпцыю незалежнае беларускае дзяржавы.

Статут Вялікага княства Літоўскага 1588 г. быў надрукаваны ў Вільні ў друкарні Мамонічаў. Гэтая друкарня лічылася прывілеяванай, што тлумачылася палітычным кампрамісам выдаўцоў з урадам і каталіцкай царквой. Друкарня братаў Мамонічаў выпусціла першыя ў беларускім кнігадрукаванні кірылічныя выданні прававога характару: “Трыбунал Вялікага княства Літоўскага” (1586) і “Статут Вялікага княства Літоўскага” (1588).

Як адзначае даследчык І.В.Саверчанка, “Статут 1588 г. дзейнічаў на тэрыторыі Беларусі аж да 1840 г., нават пасля ліквідацыі Княства, і адыграў выключную ролю ў захаванні беларускага народа. Дзякуючы яму беларусы яшчэ ў XVIII ст. не зніклі з гістарычнай арэны і цяпер крочаць наперад па шляху цывілізацыі побач з іншымі народамі свету”.